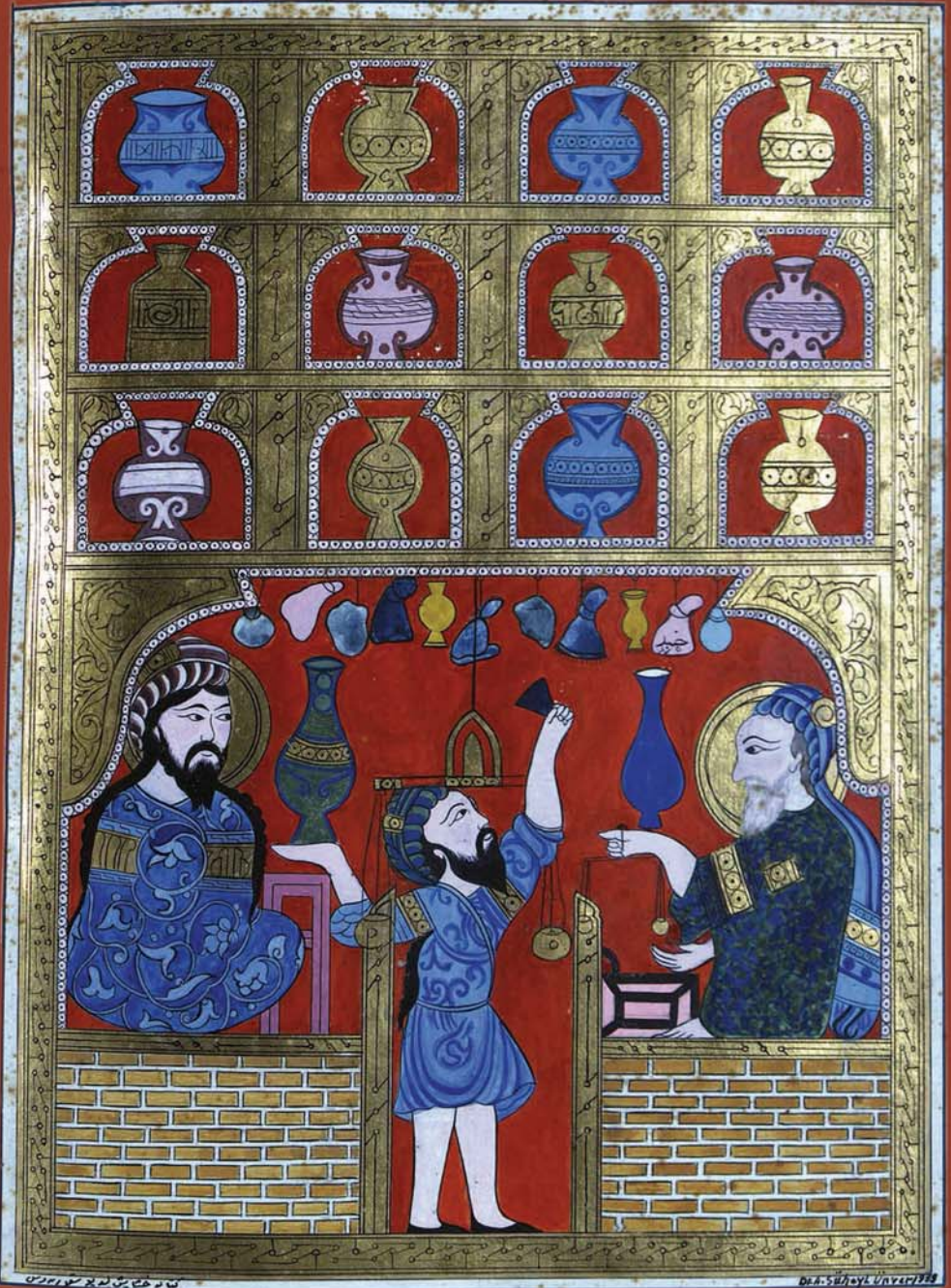


فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال سوم، شماره یکم و دوم، بهار - تابستان ۱۳۹۷ | انتشار بهار ۱۳۹۹

سرسختن؛ میراث مکتوب و نقش آن • درباره برخی تغییرات در دیوان ناصر خسرو / احمد مهدی نهنش • کتاب‌المصادر ابوغلی تیرانی / علی‌اکبر صادقی • فرمان جهان‌شاه قراقوبولو در منع عزاداری محرم (بمناسبت ۱۳۸۶ق) / صادقتین شیخ‌المکملی • نمونه کاربرد چاپ سنگی در فرمان‌نویسی / تاب شیرازی • مکر الهی / مصداقین کوشی • تسخانی تازیانیت از ارشاد قلاسی در لندن / ماری پوناشی • دست‌نویس کهن قابوس‌نامه و چاپ حرفی آن / سوسد قلاسی • «بِسْکُو» یا «بِسْکُو»؟ جای‌نامی در تاریخ سیستان / جواد معتمدی حکم • سیمسار پرتاب‌بده / مریم بیروسی / رباعی خیم در ریاض هندوشاه نخبجویی / سید علی برافلسی • کهن‌ترین نمونه‌های شناخته‌شده از نستعلیق تبریزی تا سال ۸۰۰ق و ارتباط آن با دستگاه آل چالویر در تبریز و بغداد / علی صفوی آق‌نهنه • معنوی و ارزشی مقلداتی هفت نسخه‌شاهنامه، مقدم بر نیمه دوم سده هشتم / علی شایبوان • درباره دشوارترین بیت شاهنامه / امیر رفغان • بخش‌هایی از انیس‌الوحده در جنگی متعلق به اوایل سده نهم / علی رحیمی داریابی • اشعار نویافته عبید زاکانی در مجموعه لطایف و سفینه ظرایف / حسن شریفی ضعی • درباره تصحیح جامع‌اللغات نیازی / امین خدیووست • ادبیات فارسی بیرون از ایران (سیف‌آه هند، آملی، آسیای میانه، و در فارسی بیودی) / مصداقین کوشی • القانون فی الطب (کتاب‌الاول فی الامور الکتابیه من علم الطب) / سید نصیرزاده نگاهی به تصحیح خلاصه‌الاشعار و زبدة الافکار (بخش تبریز و آذربایجان و نواحی آن) / مرضی موسوی • مدخل حسانه ملی ایران / فاطمه حتمیان • ریشه‌شناسی چه می‌کنند؟ (۴) / سید احمدرضا قلم‌نمائی • آثار راشد محمد افندی / ملاحظاتی در باب نقد کتاب ازل القانون فی الطب / باسختی به نقد دیوان منوچهری / سید شیری



فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی
 دوره سوم، سال سوم، شماره یکم و دوم
 بهار - تابستان ۱۳۹۷ [انتشار: بهار ۱۳۹۹]

صاحب امتیاز:

مرکز پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، ساختمان فروردین، شماره ۱۱۸۲، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir
 gozaresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۲۵۰،۰۰۰ ریال

روی جلد: نگاره آغاز کتاب الحشایش دیوسقوریدس در مجموعه پزشکی ۳۷۰۳، کتابخانه ایاصوفیا، مورخ ۶۲۱ق، به نسخ خوش عبدالله بن الفضل سبط الاعز. در این نگاره یک دکان دارو فروشی دیده می‌شود. بر روی یکی از اشیاء آویخته از بالای دکان، نام «جنید» نوشته شده که به‌ظاهر نام نگارگر این نسخه است.

تصویر خط بسمله

از نسخه کتابخانه John Rylands

فهرست

سرخن

میراث مکتوب و نقش آن..... ۵-۳

جستار

در باره برخی تعبیرات در دیوان ناصر خسرو / احمد مهدوی دامغانی..... ۷-۶

کتاب‌المصادر ابوعلی تیزانی / علی‌اشرف صادقی..... ۸

فرمان جهان‌شاه قراقویونلو در منع عزاداری محرم (به تاریخ ۸۶۵ق) / عمادالدین شیخ‌الحکامی..... ۱۲-۹

نمونه کاربرد چاپ سنگی در فرمان‌نویسی / نایب شیرازی..... ۱۵-۱۳

مکر الهی / مجدالدین کیوانی..... ۲۷-۱۶

نسخه‌ای تازه یافت از ارشاد قلانسی در لندن / عارف نوشاهی..... ۳۱-۲۸

دست‌نویس کهن قابوس‌نامه و چاپ حروفی آن / مسعود قاسمی..... ۴۶-۳۲

«بسکو» یا «بسکر»؟ جای‌نامی در تاریخ سیستان / جواد محمّدی خمک..... ۴۹-۴۷

سپه‌سار برن‌تابد پیه / مریم میرشمسی..... ۵۲-۵۰

رباعی خیتام در بیاض هندوشاه نخجوانی / سیدعلی میرافضلی..... ۵۴-۵۳

کهن‌ترین نمونه‌های شناخته‌شده از نستعلیق تبریزی تا سال ۸۰۰ق و ارتباط آن با دستگاه آل‌جلایر در

تبریز و بغداد / علی صفری آق‌قلعه..... ۸۵-۵۵

معرفی و ارزیابی مقدّماتی هفت نسخه شاهنامه مقدّم بر نیمه دوم سده هشتم / علی شاپوران..... ۱۰۰-۸۶

در باره دشوارترین بیت شاهنامه / امیر ارغوان..... ۱۱۲-۱۰۱

بخش‌هایی از انیس‌الوحده در جنگی متعلّق به اوایل سده نهم / علی رحیمی واریانی..... ۱۱۵-۱۱۳

اشعار نویافته عبید زاکانی در مجموعه لطایف و سفینه ظرایف / محسن شریفی صحنی..... ۱۲۰-۱۱۶

نقد و بررسی

در باره تصحیح جامع اللغات نیازی / امین حق پرست..... ۱۲۵-۱۲۱

ادبیات فارسی بیرون از ایران (شبه‌فازة هند، آناتولی، آسیای میانه، و در فارسی یهودی) / مجدالدین کیوانی..... ۱۳۷-۱۲۶

القانون فی الطب (الكتاب الأول، فی الأمور الكلية من علم الطب) / سعید فتحعلی‌زاده..... ۱۵۴-۱۳۸

نگاهی به تصحیح خلاصه‌الاشعار و زبده الافکار (بخش تبریز و آذربایجان و نواحی آن) / مرتضی موسوی..... ۱۶۳-۱۵۵

مدخل حماسه ملی ایران / فاطمه حمصیان..... ۱۶۷-۱۶۴

پژوهش‌های دبستان

ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۴) / سیداحمدرضا قائم‌مقامی..... ۱۷۴-۱۶۸

ایران در متون و منابع عثمانی

آثار راشد محمّد افندی / نصرالله صالحی..... ۱۷۷-۱۷۵

دوره نوسازی پشین

ملاحظات در باب نقد کتاب اول القانون فی الطب / نجفقلی حبیبی..... ۱۹۰-۱۷۸

پاسخی به نقد دیوان منوچهری / سعید شیری..... ۱۹۹-۱۹۱

۷۲۱ق در نخجوان از کتابت آن فراغت یافته است (گ ۱۲۹ پ). البته در نسخه دو تاریخ متأخر بر این نیز دیده می شود. نخست، رساله شرح حکمة الاشراق اثر شمس الدین شهرزوری، که محمد فرزند هندوشاه در ربیع الآخر ۷۴۳ق در تبریز از روی خط پدرش به بیاض برده (گ ۱۴۱ ر)، و دیگر، رساله ای در شرح قصیده ذی النون که به سال ۸۲۳ق در قاهره به اتمام رسیده است (گ ۳۴۹ ر). این دو رساله بیشتر حجم این دستنویس را در بر می گیرد. اما آنچه ما در جست و جوی آنیم، در اوراقی است که هندوشاه نخجوانی خود در نیمه نخست بیاض کتابت کرده است (تا پایان برگ ۱۳۶).

در جایی از این بیاض، در حدود ۷۱۷ق که هندوشاه در بیلقان و سلطانیه اقامت داشته، شعری از معزی نقل شده است که در دیوان این شاعر موجود نیست (هندوشاه، بیاض: گ ۷۵ ر):

امیر معزی راست در حق خواجه عمر خیام، رحمهما الله تعالی

فیلسوفی کی گاه هشیاری
علم عالم اسیر عقل وی است
گاه مستی، عجب همی دارم
تا چرا عقل او اسیر می است

امیر معزی، هم شهری و هم عصر حکیم عمر خیام نیشابوری بوده است. این شعر، شاهی ارزنده برای کسانی است که باده خیامی را همان شراب انگوری می دانند. از آنجا که شأن نزول این شعر را نمی دانیم، در چند و چون آن سخنی نتوانیم گفت، ولی این نقل از هر جهت بسیار درخور توجه است. هنگام بررسی دقیق تر رباعیات این بیاض، متوجه شدم که کاتب، در ورقی پیشتر، یک رباعی خیام را نیز قلمی کرده است (همان: گ ۷۴ ر):

للحکیم عمر الخیام

ای آنک نتیجه چهار و هفتی
و از گردش چرخ دایم اندر تفتی
می خور کی هزار بار بیشتر گفتم
باز آمدنت نیست، چو رفتی رفتی!

از منابع کهن که این رباعی را دارند، مونس الاحرار جاجرمی است که در ۷۴۱ق فراهم آمده و آن را در شمار رباعیات

رباعی خیام در بیاض هندوشاه نخجوانی

سید علی میرافضالی

alimirafzali@yahoo.com

بخش عظیمی از منابع کهن رباعیات حکیم خیام نیشابوری را جُنکها و سفینه های ادبی تشکیل می دهد. خوشبختانه، با شناسایی بیاضی ارجمند که نیمه از آن نگاشته و گردآورده هندوشاه نخجوانی است، نور بیشتری به حوزه خیام پژوهی تابیده شده است. هندوشاه، نویسنده و شاعر سده هفتم و اوایل سده هشتم و مؤلف کتاب تجارب السلف، در مجموعه ای که به مرور زمان و در فاصله سالهای ۷۱۲ تا ۷۲۱ق گرد آورده، چندین رساله و مقادیر زیادی شعر فارسی و عربی را کتابت کرده است. دستنویس این بیاض، متعلق به کتابخانه اسعد افندی ترکیه است. معرفی مجمل این بیاض نخستین بار در مقاله ای که موسوی طبری و ایمانی به اتفاق نگاشته اند صورت گرفته است (موسوی طبری - ایمانی، ۱۳۹۷: ۱۱۶).

چندی پیش از وجود شعری در این بیاض مطلع شدم که معزی نیشابوری در وصف عمر خیام سروده و تا کنون در هیچ منبعی بدان اشارتی نرفته است.^۱ رقم هندوشاه در چند موضع نسخه، در پایان بعضی رساله ها، موجود است. قدیم ترین تاریخ سال ۷۱۲ق است که در پایان شرح حال و فهرست تصانیف زمخشری به عدد رقم خورده (گ ۱۴ پ) و واپسین تاریخ در پایان تعلیقات ابن کمونه بغدادی بر کتاب معالم فخر رازی دیده می شود، که هندوشاه در یازدهم رمضان سال

۱. اطلاع از این رباعی را مدیون دکتر جواد بشری هستم. ایشان لطف خود را به نهایت رساندند و تصویر بیاض هندوشاه را نیز برایم فرستادند.

«ملک الحکماء عمر خیام» به ثبت رسانیده است (جاجرمی، ۱۳۵۰: ۱۱۲۶/۲). عبیدزاکانی (د. ۷۷۲ق) نیز در رساله اخلاق الاشراف خود، بدون ذکر نام گوینده، رباعی منسوب به خیام را نقل کرده است (عبید، ۱۳۷۴: ۷۰). در قدمت رباعی همین بس که در اواسط قرن ششم هجری، یکی-دو دهه بعد از مرگ خیام، ظهیری سمرقندی در کتاب سندبادنامه، با ضبطی که نشانه‌های کهنگی و اصالت دارد، بدون اشاره به گوینده شعر بدین رباعی استشهدا جسته است (ظهیری، ۱۳۸۱: ۳۰):

ای آنکه تو در زیر چهار و هفتی
وز هفت و چهار دایم اندر تفتی
می خور دایم که در ره آگفتی
این مایه ندانی که چو رفتی رفتی!

تا این لحظه، بیاض هندوشاه را می‌توان قدیم‌ترین منبع انتساب رباعی مذکور به حکیم عمر خیام دانست. این نقل، بنا به اصل تواتر، پایه‌های انتساب رباعی به خیام را محکم‌تر از پیش می‌کند. همچنین دانسته می‌شود که این رباعی در سده هشتم مورد توجه محافل ادبی بوده، تا آنجا که در سه اثر جداگانه نقل شده است. غیر از رباعی مذکور، دو رباعی خیامانه دیگر هم در بیاض هندوشاه هست که نام گوینده ندارد، اما در خور ذکر است. نخست رباعی زیر (هندوشاه، بیاض: گ-۹۹پ):

شادی مطلب که حاصل دهرغمی است
هر ذره ز خاک کیقبادی و جمی است
احوال جهان و حاصل عمر که هست
خوابی و خیالی و فریبی و دمی است

که به خیام هم منسوب است (رشیدی تبریزی، ۱۳۶۷: ۴۰) و در سفینه کهن رباعیات (ص ۳۰۲) از شاعری گمنام به نام شمس بط دانسته شده است. دیگر، رباعی زیر که کاملاً فضای خیامانه دارد، اما گوینده آن را نمی‌شناسم (هندوشاه، بیاض: گ-۷۳ر):

کس واقف این سپهر ناساز نگشت
خود هیچ دلی محرم این راز نگشت
دانم به یقین کامدگان می‌گذرند
لیکن ز گذشتگان کسی بازنگشت

منابع

- جاجرمی، محمد بن بدر (۱۳۵۰). مونس الاحرار فی دقائق الاشعار. به اهتمام میرصالح طیبی. ج ۲. تهران: انجمن آثار ملی.
- رشیدی تبریزی، یاراحمد بن حسین (۱۳۶۷). طریخانه: رباعیات خیام. به تصحیح جلال الدین همایی. ج ۲. تهران: مؤسسه نشرهما.
- سفینه کهن رباعیات (۱۳۹۵). مؤلف ناشناس. تصحیح و تحقیق ارحام مرادی و محمد افشین وفایی. تهران: سخن.
- ظهیری سمرقندی، محمد (۱۳۸۱). سندبادنامه. به تصحیح محمدباقر کمال‌الدینی. تهران: میراث مکتوب.
- عبیدزاکانی، نظام‌الدین (۱۳۷۴). اخلاق الاشراف. تصحیح و توضیح علی اصغر حلبی. تهران: اساطیر.
- موسوی طبری، رضا و بهروز ایمانی (۱۳۹۷). «تردید در صحت انتساب غزلی به حافظ». نامه بهارستان، سال شانزدهم، ش ۲۴ (پاییز): ۱۱۳-۱۲۰.
- هندوشاه نخجوانی (گردآوری و کتابت). بیاض رسایل و اشعار. دستنویس شماره ۱۹۳۲ کتابخانه اسعد افندی ترکیه. کتابت ۷۱۲ تا ۷۲۱ق.

نزار میرزا